

П.О. Нечитайло, С.А. Горбаненко *

МІДНИЙ ПОСУД ТА РИС З КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

Публікацію присвячено введенню до наукового обігу комплексу знахідок XVII ст. турецького походження з Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський, XVII ст., турецькі вироби, мідний посуд, рис.

У сезоні 2016 р. Кам'янець-Подільська архітектурно-археологічна експедиція (підрозділ ДП «НДЦ «ОАСУ» Інституту археології НАН України) під керівництвом П.О. Нечитайла проводила дослідження в західній частині Старого міста, за умовною адресою Францисканська, 10 (рис. 1, 1, 2). Метою досліджень було віднайдення слідів гарматної майстерні, Людвисарні, про існування якої у першій половині XVIII ст. свідчили писемні та графічні джерела (рис. 1, 3—5). Історіографія та аналіз писемних джерел детально наведені у попередній публікації результатів першого етапу робіт (Нечитайло, Черновол, Старенький 2016). До теми вежі-Людвисарні звертались у своїх працях: Т. Nowak (1973), М.Б. Петров (2002), R. Krol-Mazur (2008), А.Б. Задорожнюк (2011), О.Є. Мальченко (2011), І.О. Старенький (2013). Історичні джерела, що стосуються цього об'єкту, найповніше проаналізувала О.А. Пламаницька (1996; 2011; 2012).

Дослідження проведено у два етапи. Протягом першого було відкрито три стіни, що примикали до західного оборонного муру над каньйоном, верхівка якого була підвищена та укріплена у середині 2000-х рр. (рис. 2; 3). Під час другого етапу робіт (керівник П.А. Болтанюк) було виявлено виробничий ливарний комплекс — Людвисарню (1708—1736 рр.).

Стіни № 1 і 2 виявились північною й південною стінами Турецької башти, на основі

* НЕЧИТАЙЛО Павло Олександрович — кандидат історичних наук, керівник Кам'янець-Подільської архітектурно-археологічної експедиції ДП «НДЦ «ОАСУ» ІА НАНУ, kparchaeology@gmail.com

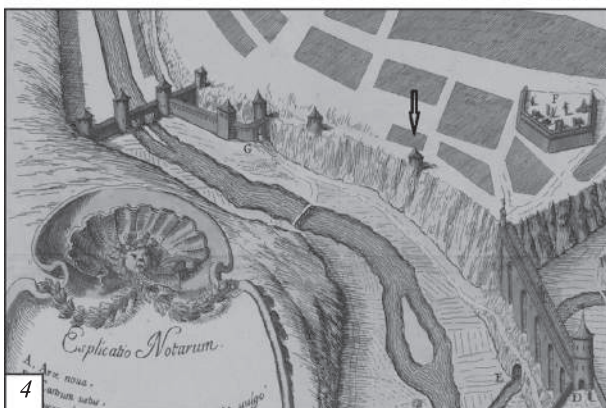
ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, sergii_gorbanenko@iananu.org.ua

якої було збудовано Людвисарню. Вони були складені з вапнякового каменю на глиняному розчині, поставленого на материкову основу. Їх ширина складала 0,94—1,05 м. Відстань між стінами 5,25 м.

Над стінами № 1—2 залягав шар потужністю 0,9—1,5 м — результат господарської діяльності XX ст. та решток підсіпки міського бульвару, спорудженого у 1830-х рр. Під ним зафіксовано шар мішаного супіщаного ґрунту коричневого кольору середньою потужністю 0,3—0,4 м. Шар складався з уламків цегли «пальцівки», керамічної плитки для підлоги, фрагментів кухонної та столової кераміки, горілого дерева й попелу (рис. 3, 1).

Горизонт зі слідами пожежі найкраще зберігся у західній частині розкопу в межах квадратів по лінії А/1—4. Східна частина заповнення між стінами № 1 і 2 була зруйнована перекопом XX ст. Частково горілий шар простежено в квадраті В/4, біля стіни № 2 (рис. 3, 2). Крім перерахованих вище категорій знахідок, шар містив уламки пічних поліхромних кахель зі слідами вторинного перепалу. Будівельні матеріали, кераміка, індивідуальні знахідки, виявлені в горілому шарі, знаходяться в хронологічних рамках другої половини XVII — першої половини XVIII ст. Не суперечить цьому датуванню й нумізматичний матеріал, виявлений в горілому шарі. У попередній публікації горілий шар був датований нами серединою XVIII ст. і пов'язаний з фінальним етапом існування Людвисарні (Нечитайло, Черновол, Старенький 2016). Відкриття П.А. Болтанюком виробничого ливарного комплексу на другому етапі досліджень, нумізматичні дані (в шарі виявлено білонний півторак 1615—1632 років та солід Сигізмунда III Вази (1603 року?¹), аналіз речових знахідок, стратиграфії та планіграфії дали підстави для подавлення датування горілого шару у заповненні між стінами № 1 і 2 до кінця XVII ст. На користь цього свідчить часткове перекривання горілого шару північною та пів-

¹ Дякуємо канд. іст. наук І.О. Старенькому за визначення нумізматичного матеріалу.

◀ *Рис. 1.* Місце розташування розкопу на різних основах: 1 — аерофотозйомка Старого міста 1996 р. (білий прямокутник); 2 — контури на космоснімку (wikimaria.org); 3 — фрагмент плану Кипріяна Томашевича 1670-х рр. (стрілкою показано двоповерхову вежу Сільницького); 4 — фрагмент плану Якуба де Рубейса 1684 р. (стрілкою показано Турецьку башту); 5 — план 1761 р. (літерою «L» позначено Людвисарню)

Рис. 2. Фото розкопу; аерофотозйомка: 1, 2 — перший і другий етапи досліджень (зйомка коптером Drone Service, виконавець С.В. Коваленко); 3 — планіграфія на першому етапі робіт; 4 — посудина № 2 *in situ*; № 1—4 — номери стін; П — піч-кам'янка; Л — Людвисарня; 3 — місце виявлення горілого зерна

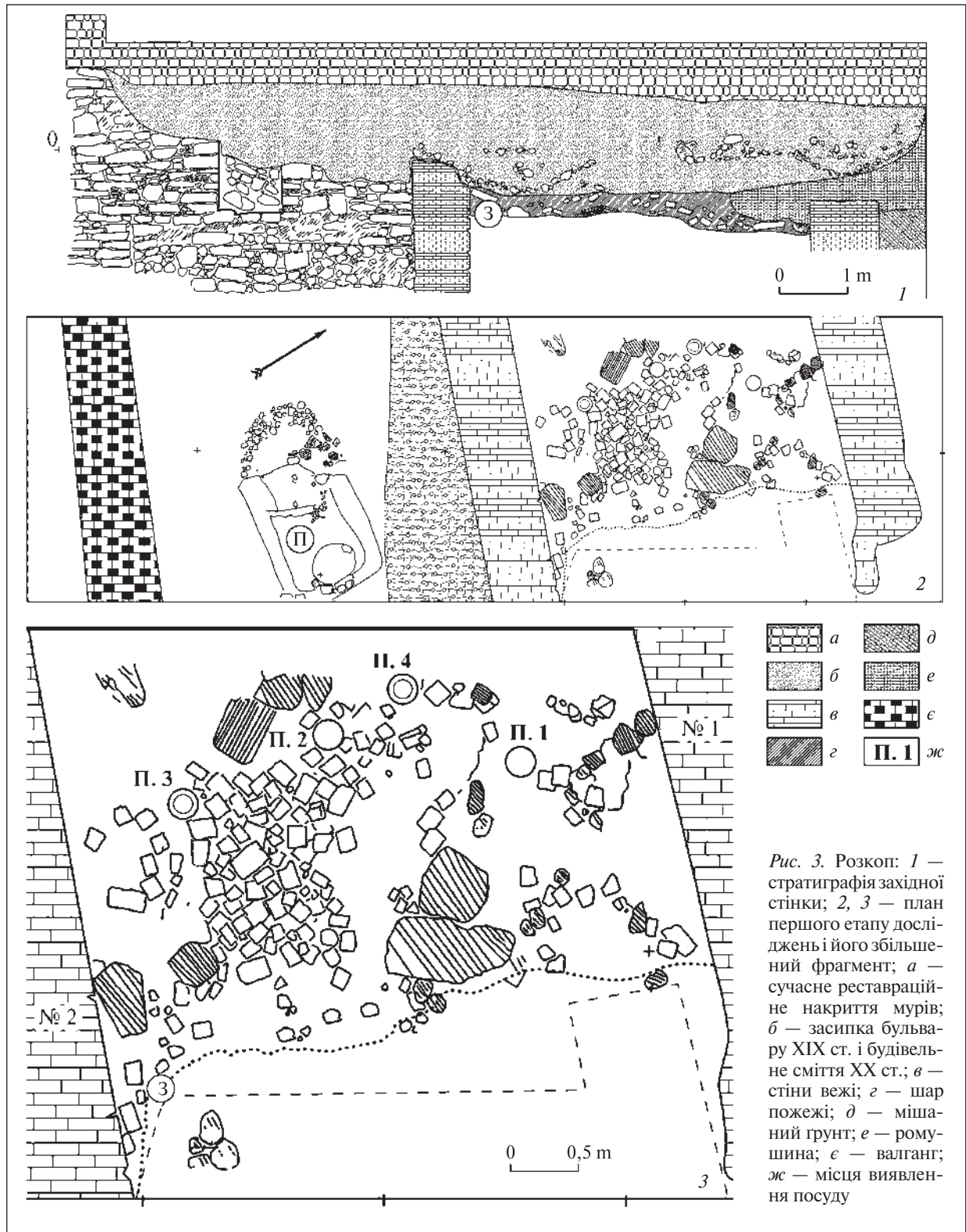

Рис. 3. Розкоп: 1 — стратиграфія західної стінки; 2, 3 — план першого етапу досліджень і його збільшений фрагмент; а — сучасне реставраційне покриття мурів; б — засипка бульвару ХІХ ст. і будівельне сміття ХХ ст.; в — стіни вежі; г — шар пожежі; д — мішаний ґрунт; е — ромушина; е — валганг; ж — місця виявлення посуду

денною стінами Людвисарні. Три пласкі вапнякові плити, поставлені над горілим шаром, можуть бути інтерпретовані як залишки робочої підлоги споруди. Будівельну кераміку, що походить з горілого шару, вочевидь, використовували для побудови термоізоляційних конструкцій Людвисарні. На користь датування

пожежі фінальним етапом турецького періоду в Кам'янці-Подільському свідчить також і аналіз індивідуальних знахідок.

Найцікавішим є комплекс мідного посуду, виявлений під завалами цегли «пальцівки» у горілому шарі в квадратах А/2—А/3 (рис. 3, 3).

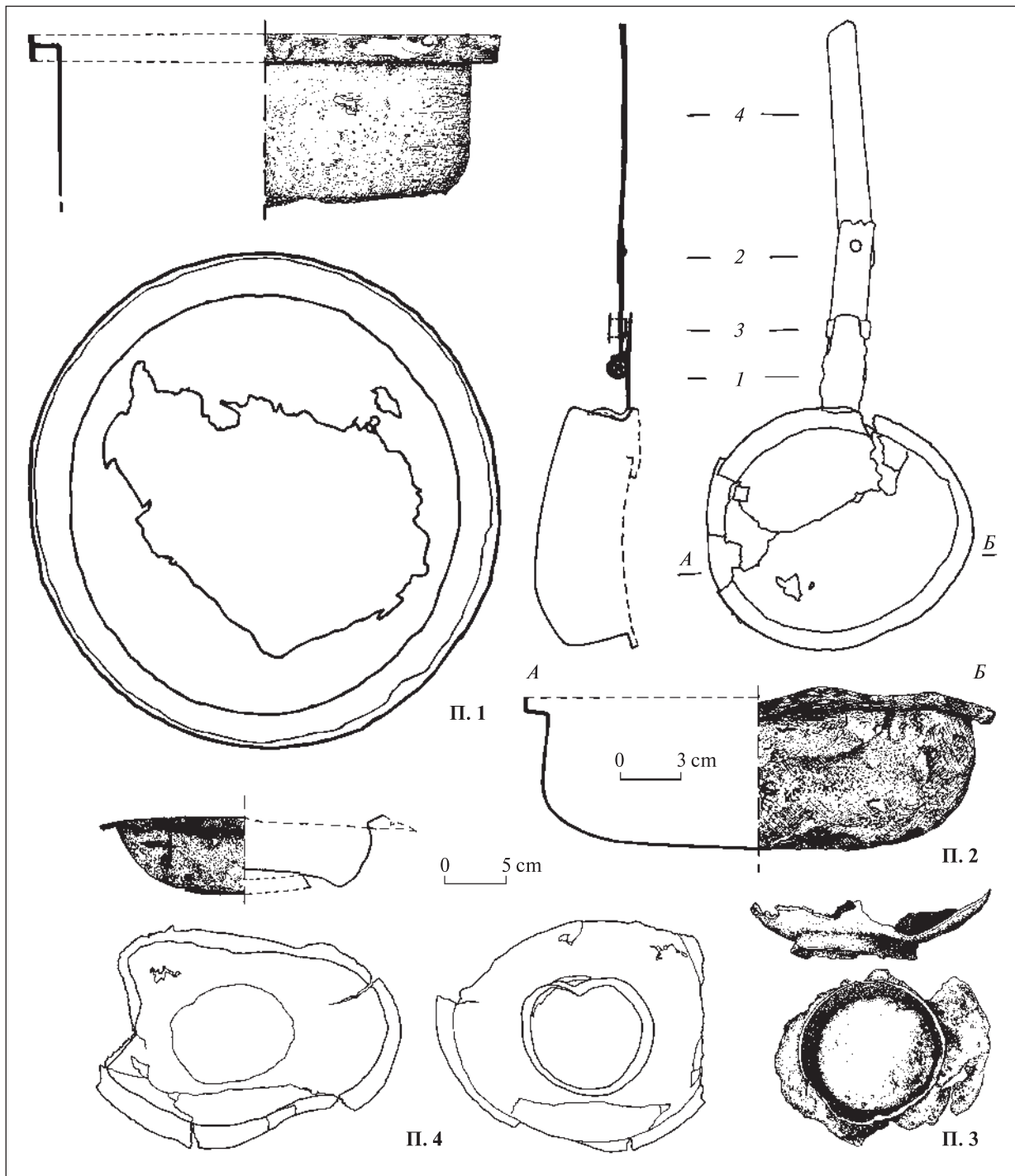

Рис. 4. Комплекс мідного посуду із Турецької башти, прорисовка; опис деталей складної ручки (1–4) див. у тексті (прорисовку виконала В.О. Шахворостова)

Комплекс складається з чотирьох посудин. Це дві мископодібні посудини на кільцевому піддоні, одна мископодібна посудина (сковорідка?) зі складною ручкою, один казан (рис. 4–5). Усі посудини були виготовлені способом дифовки, або ротаційної витяжки. Посудини передано на металографічні аналізи.

Посудину № 1 (казан) було знайдено першою (рис. 4–5). Висота збереженої частини ви-

робу 15 см, діаметр денця 23 см, діаметр вінець 38 см, товщина стінок 0,15 см. Це мідний виріб, вкритий зеленою патиною. Верхня частина збережена відносно добре, нижня — сильно пошкоджена корозією: заокруглене дно відпало. Зовні стінки казана вкриті дрібним піском і камінням, що міцно запеклись на поверхні; вінця казана відігнуті назовні під прямим кутом, мають Т-подібну форму, утворюючи таким чи-

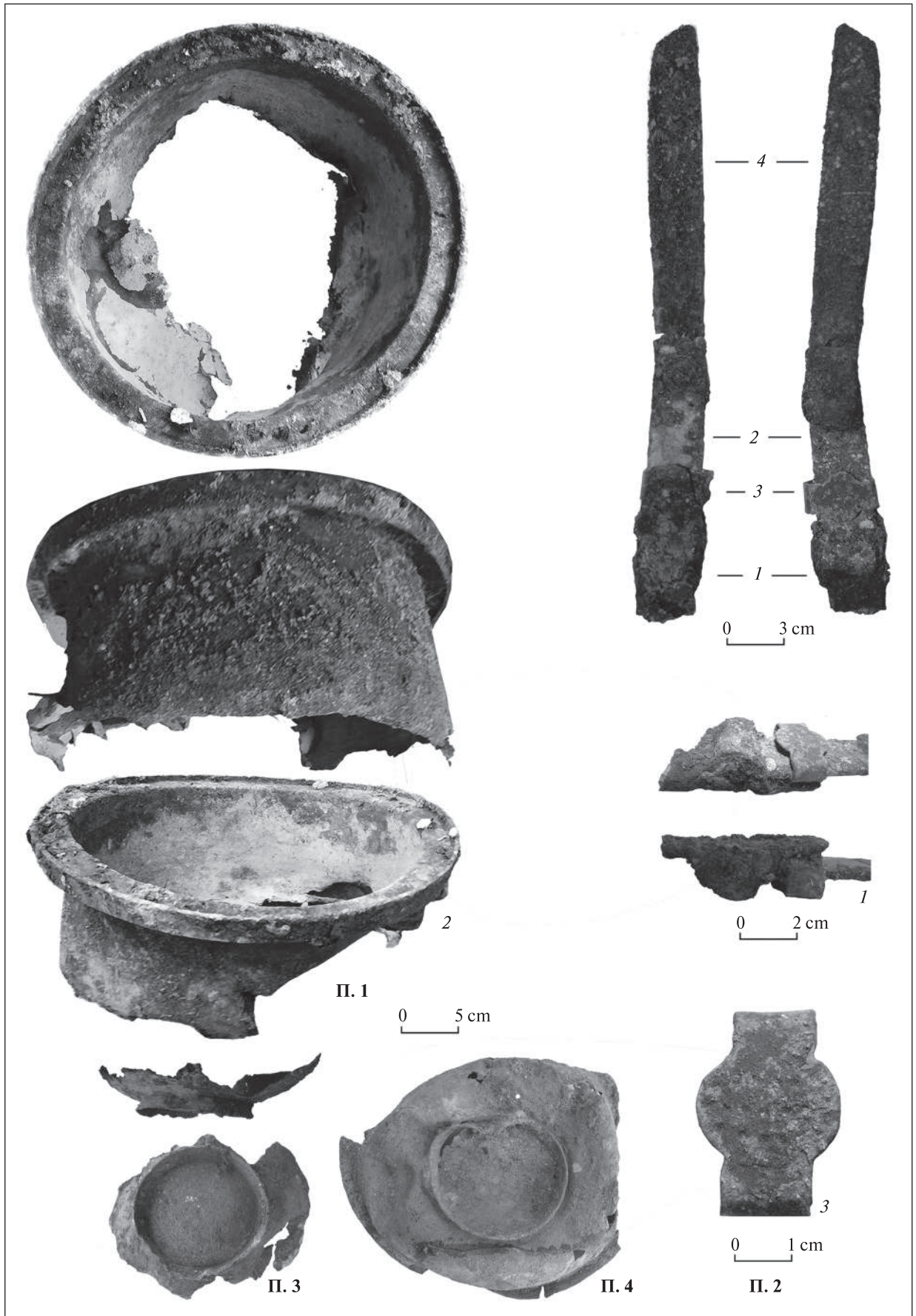

Рис. 5. Комплекс мідного посуду із Турецької башти, фото

ном заріз під кришку. Така форма була отримана внаслідок кріплення мідного обруча до вінець, сформованих відгином від основного листа міді (0,8 см) під прямим кутом. Обруч мав ширину 2,2 см, товщину 0,45 см, і кріпився до горизонтальної частини вінець рівно посередині своєї висоти.

Аналогію казану № 1 було знайдено в публікації колекції мідного турецького посуду 1680-х рр. з фондів Будапештського музею (Bencze 2002, р. 467, 14).

Посудина № 2 (сковорідка?) — мідна, вкрита зеленою патиною, деформована (рис. 4—5). Мала мископодібну форму з ручкою. Висота 6,5 см, діаметр вінець 20 см, товщина стінки 0,15 см. Вінця відігнуті назовні під прямим кутом, край піднятий на висоту 0,7 см перпендикулярно площині вінець (ширина 1,6 см), що формує виїмку під кришку. Дно заокругленої форми. Зовні, нижче вінець, приклепана на дві заклепки залізна пластина, для кріплення руків'я. Діаметр заклепок 0,75 см, довжина пластини 6,5 см, її ширина 3,0 см. На одній зі стінок, нижче вінця — пляма іржі. В середині посудина заповнена сумішшю вапняно-гіпсаного розчину з деревним вугіллям (рис. 2, 4).

Ручка посудини була знайдена неподалік. Це довгий вузький предмет (довжина 31 см, ширина 2,8—3,1 см), складений з кількох елементів (рис. 4—5):

1) залізна коротка пластина з вушками: довжина 7,7 см, ширина 3,1 см, ширина заокругленого краю 2,2 см, товщина 0,3 см;

2) мідна довга пластина: довжина 12,0 см, ширина 3,0 см, товщина 0,5 см;

3) пласке мідне широке кільце, виготовлене з пластини, з круглим розширенням посередині: ширина 1,5 см, довжина до згинів 3,8 см, товщина 0,2 см; діаметр округлого розширення 2,45 см;

4) довга металева пластина: довжина 24,3 см, ширина 2,8 см, товщина 0,4 см.

Залізна пластина № 1 об'єднана з того боку, яким раніше була прикріплена до казанка. Посередині має вушка, відігнуті вниз. Їх використовували для з'єднання з мідною пластиною за допомогою осьового елемента, розклепаного по краях. Залізна пластина накладалась на мідну пластину № 2. Під краєм залізної пластини розташоване мідне пласке кільце.

Мідна пластина № 2 з одного краю зігнута і входить між вушками залізної пластини, другий край пластини № 2 закінчується трьома зубцями. На мідній пластині розташоване мідне пласке широке кільце. На нижній сторо-

ні ручки кільце має округле розширення, декороване трьома паралельними рядами заглиблених крапок. Декор, виконаний крапками-заглибинами, прикрашає ручку османського кухонного посуду із угорського міста Szolnok, датованого XVI—XVII ст. (Kovács 1984, р. 85, fig. 6, 1).

На кінці мідної пластини мідною заклепкою (діаметром 1,0 см) прикріплено довгу залізну пластину (№ 4) зі скошеним краєм.

Посудина № 3 (миска?). Більша частина посудини розсипалась на етапі розчистки (рис. 4—5). Це фрагмент мископодібної посудини на кільцевому піддоні. Збереглась нижня частина виробу. Висота збереженої частини 4,6 см, товщина стінки 0,2 см, діаметр піддона 9,8 см, його товщина 0,3 см.

Посудина № 4 (миска?). Мідний деформований виріб, вкритий зеленою патиною (рис. 4—5). Висота виробу 7,0 см, ширина вінець 1,4 см, їхня товщина 0,3 см, товщина стінки 0,2 см, внутрішній діаметр 15 (дно) і 20 (вінця) см. Діаметр піддона 10,0 см, товщина його стінки 0,4 см. Вінця під прямим кутом відігнуті назовні. Стінки орнаментовані трьома тонкими прокресленими лініями. На денці — кільцевий конічний піддон. В середині посудини було вапно, вугілля, фрагменти корозованих металевих виробів.

Посудини № 3 і 4 (мископодібні на кільцевому піддоні) мають аналогії в колекції мідного посуду з угорського міста Szolnok (Kovács 1984, р. 82, fig. 4, 4, 5).

Інші мідні посудини з досліджуваної вежі — теж турецькі (османські) за походженням, на що вказують круглі піддони та інші елементи морфології посуду (вінця, декор). Комплекс мідного посуду з Турецької вежі має повні та часткові аналогії в колекціях мідного османського посуду з Угорщини (Bencze 2002; Kovács 1984; 2010) та Ерзуруму (Туреччина) (Köşklü 2010, р. 119). До речей, турецьких за походженням, можна зарахувати і фрагмент керамічної люльки для паління тютюну з клеймом майстра — «Амін»².

О.А. Пламеницька вважає, що турки використали для військових потреб мурований будинок Сільницького, зображений на мідьориті Томашевича (Пламеницька 2012, с. 440). На нашу думку, споруда, виявлена в результаті археологічних досліджень, початково мала фортифікаційне призначення, можливо, поєдну-

² За прочитання напису висловлюємо вдячність асистенту кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу Інституту філології Київського національного університету Б.Е. Горвату.

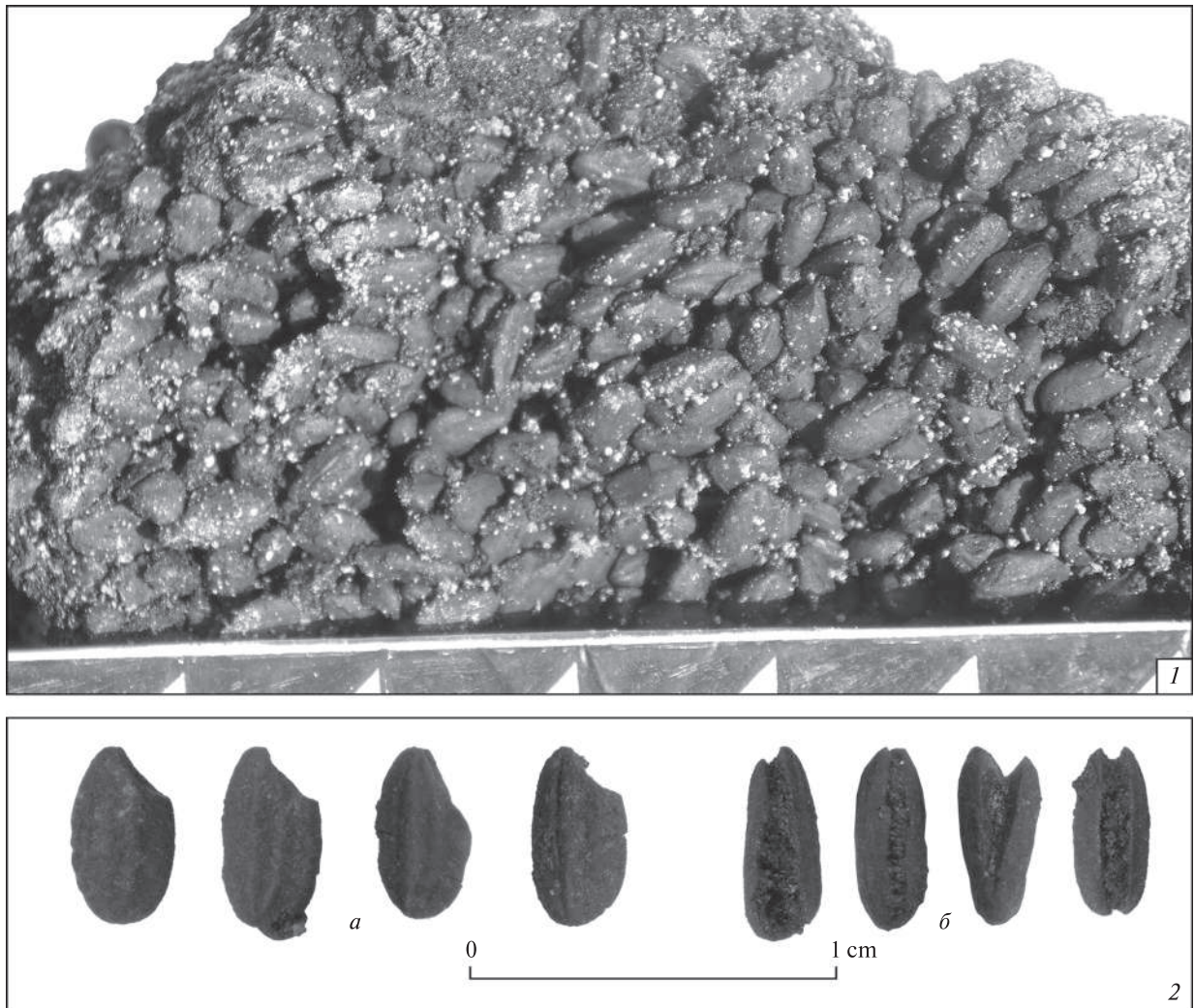

Рис. 6. Обгоріле зерно із горілого шару Турецької башти: 1 — приклад спеченої грудки; 2 — приклади зернівок рису (*a* — бічна, *б* — черевна сторони)

ючи його з житловим. Ранній етап існування вежі (башти) стосується початку XVII ст. На це вказує піч-кам'янка та керамічний комплекс, виявлений біля південної стіни (№ 2) (Нечитайло, Ніколаєва 2016). В описі міста 1700 р. споруду названо «баштою турецькою» і описано таким чином: «Ділянка порожня, колись його милості пана Сильницького, на якій знаходиться башта турецька. Від неї мур аж до самої Замкової брами тягнеться. Біля цих ділянок ділянка порожня, колись його милості пана Шемберка, на якій тепер шанець» (Петров 2002, с. 326).

З огляду на вищевикладене, комплекс мідного посуду, може стосуватись фінального етапу перебування турецьких військ в Кам'янці-Подільському.

Крім того, під час археологічних робіт у горілому шарі з будівельною керамікою XVII ст., у квадратах А/2—3 та квадратах В/4—5, поблизу стіни № 2 було виявлено спечене у грудки горіле зерно. Палеоетноботанічний матеріал

представлений переважно зернівками, що під дією значних температур (пожежі?) злиплися в грудки загальним обсягом близько 300 мм. Матеріал однорідний, при візуальному обстеженні поверхні грудок домішки не виявлено (рис. 6, 1).

За визначеннями доктора, співробітника Німецького археологічного інституту (Deutsches Archäologisches Institut), палеоботаніка Рейндера Неефа (Reinder Neef), проведеними за фото зернівок, вони належать до рису посівного (*Oryza sativa*)³. Зернівки неочищені, покриті плівками. Середні розміри (мм, за 10 вимірами; рис. 6, 2): довжина 5,0 (від 4,66 до 5,4), ширина 2,77 (від 2,68; до 2,9), товщина 2,16 (від 2,06 до 2,22). У порівнянні із сучасними — розміри незначні, ближче до мінімальних. Однак, зважаю-

³ Принагідно щиро вдячні Р. Неефу за визначення, а також д-ру Е. Шульце (Німецький археологічний інститут) за налагодження контакту.

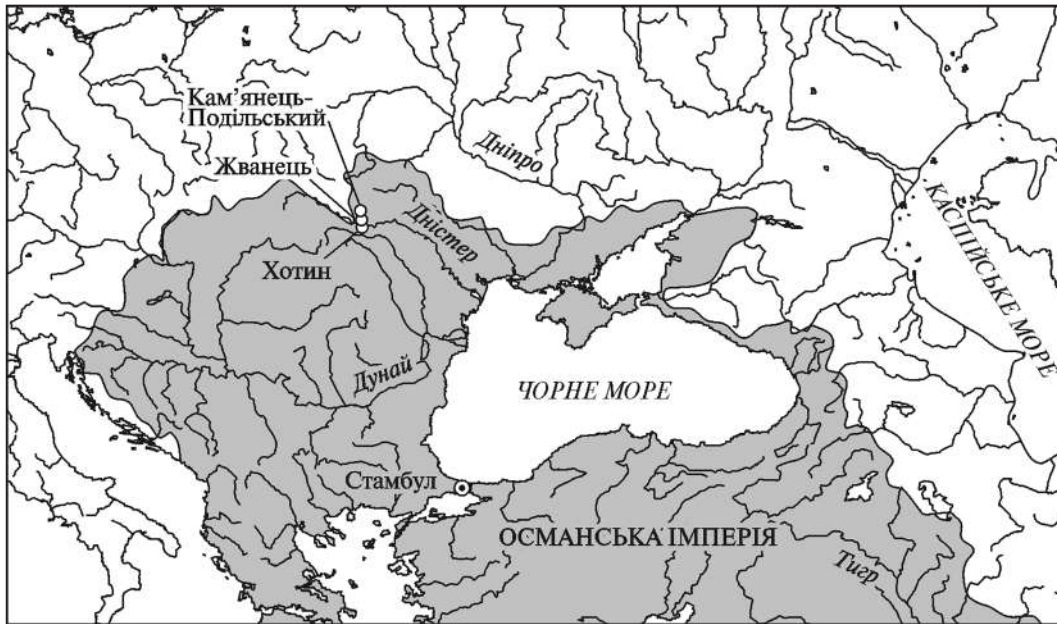

Рис. 7. Фрагмент карти Османської імперії у 1683—1699 рр. з позначенням Кам'янця-Подільського

чи на деформацію у результаті дії вогню, не слід перебільшувати значення цих вимірів.

Рис навіть зараз на території України майже не вирощують. Тому очевидно, що зерно було привозним. Що також дуже добре узгоджується зі знахідкою комплексу мідного турецького посуду XVII ст. і вказує на походження рису. Нині це перший відомий нам випадок виявлення рису на археологічних пам'ятках території України.

Таким чином, артефакти, виявлені в заповненні між південною (№ 2) та північною (№ 1) стінами Турецької башти, а також палеоботанічні матеріали, найімовірніше, стосуються перебування в Кам'янці-Подільському турецького гарнізону. Короткий період існування Подільського еялету (1672—1699 рр.) був насичений військовими епізодами.

Однією з імовірних причин утворення горілого шару між стінами № 1 і 2 Турецької вежі могла бути військова акція 1687 р. 17 липня польські війська на чолі з королевичем Яковом Собеським (насправді командував військом гетьман Яблоновський) тримали місто в облозі 53 дні. Було випущено понад 1000 ядер та гранат, що завдали значних руйнувань (Kolodziejczyk 1994, s. 114). Пожежі в місті згадані під 1689 р., часу облоги військом гетьмана Яблоновського, яка припинилась внаслідок знешкодження турками шести гармат найбільшого калібру (Сецинский 1895, с. 49; Kolodziejczyk 1994, s. 120). Гарматний обстріл міста відбувся і в 1692 р.

У 1706—1708 рр. Турецька башта була частково розібрана і реконструйована для потреб ливарного виробництва. Дві вапнякові плити в квадратах А—В/1—2 лежать над шаром пожежі з цеглою. З ними кореспондується плита, виявлена над шаром пожежі другої половини XVII ст. біля стіни № 2 у квадраті В/4. Ці три плити, ймовірно, є залишками робочої підлоги Людвисарні.

Як свідчать писемні джерела (Kolodziejczyk 1994), турецький гарнізон постійно потерпав від нестачі продовольства. Польські війська застосували тактику випаленої землі, в результаті якої, поля навколо Кам'янця засівались на відстань гарматного пострілу. Провіант завозили до міста з Хотина (куди, імовірно, воно потрапляло з території Османської імперії; у випадку з рисом — з терен із субтропічним кліматом; рис. 7), через Жванець. Найімовірніше, саме таким шляхом мідний посуд та рис потрапили до Кам'янця-Подільського і зберігалися в Турецькій башті до кінця 1680-х рр., а в результаті однієї з буремних подій другої половини XVII ст. були поховані в шарі пожежі. Після археологічно зафіксованої пожежі, над шаром попелу й руїн було споруджено конструкції Людвисарні (1708—1736 рр.). Частину горілого шару було викинуто за периметр башти (квадрат В/5), де він лежав на артилерійській підсипці (валганг). Відносно гарну збереженість матеріалу зумовили консервація об'єктів та шарів підсипкою бульвару 1830-х рр. та інтенсивна господарська діяльність XX ст., що сформували над Турецькою баштою потужний захисний горизонт.

- Задорожнюк А.Б.* Міські фортифікації Кам'янця-Подільського: проблема атрибуції та інтерпретації // Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я: Зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. на честь 10-річчя створення відділу старожитностей КПДІМЗ / Відп. ред.: В.С. Тарнівський. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2011. — С. 91—96.
- Мальченко О. (упорядн.)*. Museum artilleriae Ucrainicae. Музей української артилерії XV—XVIII століть. Ч. I: Українські гармати в зарубіжних музейних колекціях. — К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2011.
- Нечитайло П., Черновол Д., Старенький І.* Пошуки «Людвисарні» (археолого-архітектурні дослідження на Францисканській, 10) // Археологія & Фортифікація України: Зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. КПДІМЗ, присвяч. 150-й річниці від дня народж. М.С. Грушевського (1866—1934) / Відп. ред.: В.С. Тарнівський. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. — С. 157—166.
- Нечитайло П., Николаєва Г.* Керамічний комплекс початку XVII ст., виявлений біля вежі Сільницького // Археологія & Фортифікація України: Зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. КПДІМЗ, присвяч. 150-й річниці від дня народж. М.С. Грушевського (1866—1934) / Відп. ред.: В.С. Тарнівський. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2016. — С. 167—171.
- Петров М.Б.* Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII—XVIII ст. (Історіографія. Джерела). — Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2002.
- Плaменицька О.* Забудова Кам'янця-Подільського за мідьоритом К. Томашевича 1673—1679 рр.: До проблеми дослідження української ведуги // Архітектурна спадщина України. — К.: Українознавство, 1996. — Вип. 3, ч. 1: Питання історіографії та джерелознавства української архітектури / Ред. В. Тимофієнко. — С. 82—105.
- Плaменицька О.* Комплекс фортифікаційних споруд по вул. Замковій, 3, 4 та вул. Францисканській, 10 у м. Кам'янці-Подільському. Історико-архітектурна довідка / НПКЦ «Донжон». — Ркп. 73 с., Іл. — К., 2011 / Архів НПКЦ «Донжон».
- Плaменицька О.А.* Castrum Camenecensis. Фортеця Кам'янець (Пізньюантичний — ранньомодерний час). — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2012.
- Сецинский Е.И.* Город Каменец-Подольский. Историческое описание. — К.: Тип. С.В. Кульженко, 1895.
- Сіцінський Ю.* Нариси з історичної топографії міста Кам'янця-Подільського та його околиць. — Кам'янець-Подільський: Видання Подільського братства, 1994.
- Старенький І.О.* Bastionно-батареїні укріплення Кам'янця-Подільського // Археологія & фортифікація Середнього Подністров'я: Зб. матеріалів III всеукр. наук.-практ. конф. / Відп. ред.: В.С. Тарнівський. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. — С. 156—162.
- Bencze Z. Török rézedények a Hadtörténeti Múzeum udvarán (Türkische Kupfergeschirr auf dem Hof des Museums für Krigsgeschichte) Budapest // Régiségei. — 2002. — 35, 2. — P. 461—468.*
- Kolodziejczyk D.* Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672—1699. — Warszawa: Oficyna wydawnicza Polczek Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994.
- Kovács G. Török rézedények Szolnok megyéből // Archaeologiai Értesítő. — Budapest, 1984. — 111. — P. 78—91.*
- Kovács G.* A magyarországi oszmán-török régészet új eredményei: áttekintés a Dráva menti kutatások kapcsán (New findings in the Ottoman-Turkish Archaeology in Hungary: topics highlighted by research work along the river Drava) // A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Archaeology of the Middle Ages and Early Modern Period in Hungary) / Szerk.: E. Benkő, G. Kovács. — Budapest, 2010. — I—II. — P. 757—781.
- Krol-Mazur R.* Miasto trzech nacji. Studia z dziejow Kamienca Podolskiego w XVIII wieku. — Kraków: Avalon, 2008.
- Köşklü Z.* Geçmişten günümüze erzurum'da bakircilik ve bakır kaplar (The Vocation of Coppersmith and Copper Dishes from the Past the Present) // Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi. — 2010. — [S. 1.], n. 8, Aug. — P. 107—120.
- Nowak T.* Fortyfikacje i artyleria Kamienca Podolskiego w XVIII w. // Studia i materiały do historii wojskowosci. — 1973. — T. XIX, cz. 1. — S. 139—186.

Надійшла 21.03.2017

*П.А. Нечитайло*¹, *С.А. Горбаненко*²

¹ Кандидат исторических наук, руководитель Каменец-Подольской архитектурно-археологической экспедиции ГП «НИЦ «ОАСУ» ИА НАНУ, kparchaeology@gmail.com.

² Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института археологии НАН Украины, sergii_gorbanenko@iananu.org.ua.

МЕДНАЯ ПОСУДА И РИС ИЗ КАМЕНЦА-ПОДОЛЬСКОГО

Публикация посвящена введению в научный оборот комплекса находок XVII в. турецкого происхождения из Каменец-Подольского, обнаруженного в 2016 г. во время исследований производственного литейного комплекса — Людвисарни. Материал находился в слое мешаного супесчаного грунта со следами пожара, насыщенного обломками кирпича «пальцовки», керамической плитки для пола, фрагментов кухонной и столовой керамики, горелого дерева и пепла. Обнаружен «кухонный набор», состоящий из четырех медных сосудов: котла, сосуда с ручкой (сковородки?), двух аналогичных «мисок» небольших размеров различной сохранности. Аналогии медным сосудам № 1, 3—4 известны в коллекциях медной турецкой посуды XVII в. из Венгрии и в современной Турции.

Примечательна также находка зерновок риса, также происходящих из горелого слоя. В комплексе с посудой, эти находки свидетельствуют о прямом импорте медной посуды и риса. Таким образом, артефакты, обнаруженные в заполнении между южной (№ 2) и северной (№ 1) стенами Турецкой башни, а также палеоэтноботанические материалы, скорее всего, относятся к периоду пребывания в Каменце-Подольском турецкого гарнизона в период существования Подольского эялета (1672—1699 гг.).

К л ю ч е в ы е с л о в а: Каменец-Подольский, XVII в., турецкие материалы, медная посуда, рис.

Pavlo O. Nechytailo¹, Serhii A. Gorbanenko²

¹ PhD, Head of the Kamianets-Podilskyi Architectural and Archaeological Expedition of SE SRC SA of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, kparchaeology@gmail.com

² PhD, senior research fellow, department of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, sergii_gorbanenko@iananu.org.ua

COPPER VESSELS AND RICE FROM KAMIANETS-PODILSKYI

The publication aims to draw scholarly attention to a group of the 17th century objects of Turkish origin from Kamianets-Podilskyi discovered in 2016 during the exploration of a foundry assemblage called Liudvisarni. The material was located in a layer of mixed loam with traces of a fire, full of broken brick «fingerings», ceramic floor tiles, fragments of kitchen and dining ceramics, a burnt tree and ashes. A «kitchen set» was found, consisting of four copper vessels: a large cooking pot, a pot with a handle (perhaps a frying pan), and two similar small «bowls» showing different levels of damage. Similar vessels to no. 1, 3, and 4 can be found in the collection of the 17th century Turkish copper dishes from Hungary, as well as in modern Turkey.

Also noteworthy was the discovery of rice weevils from the burnt layer. Along with the pots, these findings indicate direct importation of copper vessels and rice. Consequently, the artefacts found in the enclosure between the southern (no. 2) and northern (no. 1) walls of the Turkish tower, as well as the palaeoethnobotanic materials, most likely refer to the time of Turkish garrison's stay in Kamianets-Podilskyi during the period of the Podolia Eyalet (1672–1699).

Key words: Kamianets-Podilskyi, the 17th century, Turkish materials, copper vessels, rice, Ottoman Empire.

References

- Bencze Z. Török rézedények a Hadtörténeti Múzeum udvarán (Türkische Kupfergeschirr auf dem Hof des Museums für Kriegsgeschichte) Budapest. *Régiségei*, 2002, 35, 2, pp. 461-468.
- Kołodziejczyk D. Podole pod panowaniem tureckim: Ejalet Kamieniecki 1672-1699. Warszawa: Oficyna wydawnicza Polczek Polskiego Czerwonego Krzyża, 1994.
- Kovács G. Török rézedények Szolnok megyéből. *Archaeologiai Értesítő*. Budapest, 1984, 111, pp. 78-91.
- Kovács G. A magyarországi oszmán-török régészet új eredményei: áttekintés a Dráva menti kutatások kapcsán (New findings in the Ottoman-Turkish Archaeology in Hungary: topics highlighted by research work along the river Drava). In: E. Benkő, G. Kovács (Eds) *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Archaeology of the Middle Ages and Early Modern Period in Hungary)*. Budapest, 2010, I-II, pp. 757-781.
- Krol-Mazur R. Miasto trzech nacji. Studia z dziejów Kamienia Podolskiego w XVIII wieku. Kraków: Avalon, 2008.
- Köşklü Z. Geçmişten günümüze erzurum'da bakircilik ve bakir kaplar (The Vocation of Coppersmith and Copper Dishes from the Past the Present). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 2010, [S. 1.], n. 8, Aug., pp. 107-120.
- Malchenko O. (uporiadnyk). Museum artilleriae Ucrainicae. Muzei ukrainskoi artylerii XV-XVIII stolit. P. I: Ukrainski harmaty v zarubiznykh muzeinykh koleksiakh. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkeohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho, 2011.
- Nechytailo P., Chernovol D., Starenkyi I. Poshuky «liudvysarni» (arkheoloho-arkhitekturni doslidzhennia na Frantsyskanskii, 10). In: V.S. Tarnivskyi (Eds) *Arkheolohiia & Fortyfikatsiia Ukrainy: Zb. materialiv VI Mizhnar. nauk.-practych. konf. KPDIMZ, prysviach. 150-i richnytsi vid dnia narodzh. M.S. Hrushevskoho (1866-1934)*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2016, pp. 157-166.
- Nechytailo P., Nikolaieva H. Keramichnyi kompleks pochatku XVII st., vyavlenyi bilia vezhi Silnytskoho. In: V.S. Tarnivskyi (Eds) *Arkheolohiia & Fortyfikatsiia Ukrainy: Zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovopractychnoi konferentsii Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka, prysviachenoi 150-i richnytsi vid dnia narodzhennia M.S. Hrushevskoho (1866-1934)*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2016, pp. 167-171.
- Nowak T. Fortyfikacje i artyleria Kamienia Podolskiego w XVIII w. *Studia i materiały do historii wojskowości*, 1973, t. XIX, cz. 1, ss. 139-186.
- Petrov M.B. Istorychna topohrafiia Kamiantsia-Podilskoho kintsia XVII-XVIII st. (Istoriografiia. Dzherela). Kamianets-Podilskyi: Abetka-NOVA, 2002.
- Plamenytska O. Zabudova Kamiantsia-Podilskoho za midorytom K. Tomashevycha 1673-1679 rr.: Do problemy doslidzhennia ukrainskoi veduty. *Arkhytekturna spadshchyna Ukrainy*. Kyiv: Ukrainoznavstvo, 1996, vyp. 3, ch. 1: In: V. Tymofienko (Eds) *Pytannia istoriografii ta dzhereloznavstva ukrainskoi arkhitektury*, pp. 82-105.
- Plamenytska O. Kompleks fortyfikatsiinykh sporud po vul. Zamkovii, 3, 4 ta vul. Frantsyskanskii, 10 u m. Kamiantsia-Podilskomu. Istoryko-arkhitekturna dovidka. NPIKTs «Donzhon». Rkp. 73 s., II, Kyiv, 2011 (*Arkhyv NPIKTs «Donzhon»*).
- Plamenytska O.A. Castrum Camenecensis. Fortetsia Kamianets (Piznoantychnyi - ranniomodernyi chas). Kamianets-Podilskyi: Abetka, 2012.
- Setsinskii E.I. Gorod Kamenets-Podolskii. Istoricheskoe opisaniie. Kyiv: Typ. S.V. Kulzhenko, 1895.
- Sitsynskyi Iu. Narysy z istorychnoi topografii mista Kamiantsia-Podilskoho ta yoho okolylts. Kamianets-Podilskyi: Vydannia Podilskoho bratstva, 1994.
- Starenkyi I.O. Bastionno-batareini ukriplennia Kamiantsia-Podilskoho. In: V.S. Tarnivskyi (Eds) *Arkheolohiia & fortyfikatsiia Serednoho Podnistrovia: Zbirnyk materialiv III vseukrainskoi naukovopractychnoi konferentsii*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2013, pp. 156-162.
- Zadorozhniuk A.B. Miski fortyfikatsii Kamiantsia-Podilskoho: problema atrybutsii ta interpretatsii. In: V.S. Tarnivskyi (Eds) *Arkheolohiia i fortyfikatsiia Serednoho Podnistrovia: Zbirnyk materialiv vseukrainskoi naukovopractychnoi konferentsii na chest 10-richchia stvorennia viddilu starozhytnosti Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006, 2011, pp. 91-96.